

УДК 329.17:329.78](477.43)»194/195»

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.041>

Володимир ЯРИЧ

Тернопіль, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4455-952X>

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ ОПОРУ РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ

Анотація. Мета дослідження схарактеризувати місце молоді у розвитку ідейних практик Організації українських націоналістів. Висвітлити завдання молодіжних організацій, зокрема молодіжних груп на території Кам'янець-Подільської області. Дати оцінку молодіжним організаціям як одним із ключових елементів українського резистансу в системі координат українського руху опору тоталітарному режиму. Методологія дослідження побудована на принципах історизму, об'єктивності, всебічності, цілісності, системності, та методів аналізу і синтезу, історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, проблемно-хронологічного. Наукова новизна полягає у тому, що автор показує зв'язок діяльності молодіжних організацій із реалізацією Головним Проводом ОУН завдань про поширенню та встановленню осередків національно-визвольного руху. Ряд архівних джерел та наукових розвідок засвідчує активну участь молоді в боротьбі за незалежність та суверенітет України. Це наглядно можна спостерігати в історії України починаючи від битви під Крутами та у сучасній російсько-українській війні. У статті доведено, важливість функціонування молодіжних організацій та специфіку їхньої діяльності та виконання задач. Із вище зазначеного підсумуємо, що молодь відіграла важливу роль у боротьбі, розвитку та функціонуванні ОУН, а разом з тим підсилювала український дух та в майбутньому змогла утримати бажання боротьби у своїх сім'ях та передати майбутньому поколінню ідею незалежності України.

Ключові слова: молодіжні організації, ОУН, УПА, ПівдСУЗ, ОСУЗ.

Volodymyr YARYCH

Ternopil, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4455-952X>

YOUTH ORGANIZATIONS OF THE OUN OF THE KAMIANETS-PODIL REGION IN THE STRATEGY OF THE UKRAINIAN MOVEMENT OF RESISTANCE TO THE SOVIET REGIME

Annotation. The purpose of the study is to characterize the place of youth in the development of ideological practices of the Organization of Ukrainian Nationalists. Highlight the tasks of youth organizations, in particular youth groups in the territory of Kamianets-Podilskyi region. To evaluate youth organizations as one of the key elements of Ukrainian resistance in the coordinate system of the Ukrainian movement of resistance to the totalitarian regime. The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity, comprehensiveness, integrity, systematicity, and methods of analysis and synthesis, historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, problem-chronological. The scientific novelty lies in the fact that the author shows the connection between the activities of youth organizations and the implementation of the tasks of spreading and establishing centers of the national liberation movement by the Main Branch of the OUN. A number of archival sources and scientific intelligence testify to the active participation of young people in the struggle for independence and sovereignty of Ukraine. This can be clearly observed in the history of Ukraine starting from the Battle of Kruty and in the modern Russian-Ukrainian war. The article proves the importance of the functioning of youth organizations and the specifics of their activities and tasks. From the above, we can conclude that the youth played an important role in the struggle, development and functioning of the OUN, and at the same time strengthened the Ukrainian spirit and in the future was able to keep the desire to fight in their families and pass on the idea of Ukraine's independence to the future generation.

Keywords: youth organizations, OUN, UPA, PivdSUZ, OSUZ.

Постановка проблеми. Історія України – це, передусім, історія боротьби, змагань за державну незалежність України, боротьби, яка триває й досі, та свідками і учасниками якої стало сучасне покоління. Поруч із класичним терміном мілітарної боротьби починаючи з 2014 р. поширення набув термін гібридної війни, що включає в себе ідеологічну, культурну та економічну боротьбу та інформаційно-психологічні операції з метою дискредитації та применшити українського державницького прагнення.

Можемо констатувати, що у вирі цієї боротьби домінанта українського державницького підходу стала потужнішою та такою, яка визначає розвиток

нашої країни. У цьому місці варто наголосити на процесі декомунізації та героїзації власної історії і борців за незалежність. До числа таких належать різні генерації української молоді: від Крут і до ще незабутих подій на Майдані, та участі у захисті української держави в російсько-українській війні. Наявні архівні джерела містять ряд інформації про участь молоді у боротьбі з радянською тоталітарною владою, особливо 1920–1950-х рр., що, у свою чергу, спонукає нас до вивчення процесу боротьби української молоді в лавах Організації українських націоналістів за державну незалежність.

Аналіз джерел. Основу джерельного потенціалу з проблематики складають справи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), регіональних управлінь СБУ, обласні державні архіви, опублікованих архівів, мемуарна спадщина тощо.

Частина документів ГДА СБУ оцифровано та розміщено у вільному доступі в електронному архіві українського визвольного руху [електронний архів]. Архів містить свідчення боротьби українського народу проти тоталітарної радянської влади. Значна кількість документів присвячена темі молодіжної боротьби, зокрема журнали молоді «Дорога», журнал пластового юнацтва «На сліді», журнал українського пласту «Молоде життя», «Вогні», «Юнак». Важливе значення для дослідження проблематики мають документи що характеризують стратегію ОУН щодо залучення молоді в лави організації під назвою «Олег», та документи вишкільної роботи. Разом з тим, в архіві знаходяться архівні справи на учасників молодіжних рухів, агентурних справ [електронний архів].

Серед опублікованих джерел заслуговує на увагу п'ятитомне видання «Український здвиг» Володимира Сергійчука, безпосередньо проблематики Поділля стосується 4-й том [Сергійчук, 2005].

Огляд історіографії. В сучасному науковому просторі історіографію національно-визвольного руху 1920–1950-х рр. прийнято ділити на чотири групи: емігрантську, радянську, зарубіжну і сучасну українську історіографію доби незалежності. Кожна з них має свої характерні особливості, що різносторонньо висвітлюють український рух опору 1920–1950-х рр., та вимагають детального наукового аналізу. Влучно в цьому контексті згадати монографію української історикині Я. Примаченко [Примаченко, 2010], присвячену Північноамериканській історіографії діяльності ОУН і УПА, де показано важливість відображення різних наукових підходів у вивченні теми українського руху опору.

Питання української національно-визвольної боротьби проти радянської тоталітарної влади та ідеологічної складової останньої знову стало актуальним із здобуттям незалежності України у 1991 р., адже виходила далеко за рамки наукового простору та мала відлуння у суспільно-політичному житті молоді демократичної держави. Поряд із процесами реабілітації учасників українського резистансу спонукало до вирішення питання діяльності ОУН і УПА, як наслідок у 1997 р. було створено спеціальну урядову комісію з

вивчення діяльності ОУН і УПА, яка пропрацювала сім років (1998–2004). В Інституті історії України НАН України створено робочу групу істориків на чолі з С. Кульчицьким. Впродовж семи комісія опублікувала 28 книжок обсягом 5819 сторінок, присвячених історії ОУН і УПА. Результатом цієї праці стала також колективна монографія «Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси» [Організація, 2005] з фактами про повстанський рух на Поділлі.

На сьогодні в науковому та науково-популярному просторі є низка важливих досліджень, фундаментальних монографій та кваліфікаційних досліджень з питань національно-визвольного руху 1920-1950-х років та діяльності молодіжних українських націоналістичних осередків на території Кам'янець-Подільської області. Варто звернути увагу на праці таких авторів як: С. Воляннюк [Воляннюк, 2016], П. Гай-Нижник [Гай-Нижник, 2020], О. Іщук [Іщук, 2011], В. Ковальчук [Ковальчук, 2011], Р. Ковалюк [Ковалюк, 2001], І. Коломієць [Коломієць, 2010], І. Марчук [Марчук, 2011], Н. Мизак [Мизак, 2006], І. Патріляк [Патріляк, 2012].

Для розуміння проблеми виняткове методологічне значення має монографія П. Гай-Нижника, в якій розкривається ідейно-програмна концепція ОУН і модель майбутньої української держави, внутрішні суперечки та світоглядні зміни, проаналізовано підходи та плани розбудови держави її провідних діячів та ідеологів [Гай-Нижник, 2020].

Окремі епізоди діяльності ОУН на Поділлі під час Другої світової війни знайшли відображення у праці П. Слободянюка [Слободянюк, 2007].

Виняткова наукова цінність у поясненні та осмисленні обраної проблеми має дослідження В. Гурина, К. Завальнюка, О. Петренка і Т. Стецюка «Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х рр. ХХ ст.: мовою документів та досліджень» [Гурин, Завальнюк, Петренко, 2009], у якому узагальнено події визвольної боротьби на сході Поділля.

У краєзнавчому дослідженні І. Коломиця «ОУН-УПА на Вінниччині в роки боротьби за Українську Соборну Державу» [Коломієць, 2010] перелічено учасників похідних груп, які прибули до Вінниці, а також їхні політичні та моральна позиція за часів нацизму, процес створення осередків ОУН та особливості видання бандерівцями газети «Вінницькі вісті» тощо.

У безпосередньому висвітленню національно-визвольного руху на Поділлі помітно виділяється робота Н. Мизака і В. Горбатюка «За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська обл. у визвольній боротьбі ОУН, УПА» [Мизак, Горбатюк, 2006] зі значним фактологічним матеріалом про діяльність Кам'янець-Подільського, Дунаєвецького, Віньковецького, Вінницького надрайонних проводів націоналістичного підпілля ОУН і про боротьбу українських національних сил в 1920–1950-х рр. Проте праці є за характером публіцистичними і опираються на вузьку джерельну базу. Про відкриття оунівського схрону в с. Мала Кужелівка Дунаєвецького району написав Н. Мизак, подавши інформацію про кількість націоналістичної літератури та

місце, де приблизно вона була надрукована, у розвідці детально описано побут повстанців [Мизак, 2014].

В. Даниленко досить детально описує рейди учасника надрайового Віньковецького походу ОУН на Київщину [Даниленко, 2005]. Твір цінний тим, що в ньому відображено обставини та подробиці загибелі одного з подвижників молодіжного визвольного руху на Поділлі Віталія Мельника «Орлича».

Процес ліквідації радянськими органами державної безпеки крайового проводу ОУН «Поділля» на основі вже відомих джерел простежує рівненський дослідник І. Марчук [Марчук, 2011, с. 191-214]. С. Воляннюк у низці статей досліджує Подільський край ОУН та воєнну округу «Лисоня», що діяла на теренах Поділля, включаючи Тернопільську, Кам'янець-Подільську та Вінницьку обл. Звертає на себе увагу той факт, що на основі широкого залучення джерел автору вдалося комплексно відтворити діяльність відділів УПА не тільки на Тернопільщині, але й її рейди на східне Поділля [Воляннюк, 2012, с. 306-315; Воляннюк, 2014, с. 316-330; Воляннюк, 2015, с. 259-269; Воляннюк, 2016]. З-поміж дослідників національно-визвольних змагань українців на увагу заслуговує серія наукових статей В. Соловоя [Соловей, 2015, Особливості..., с. 189-202; 2016, Діяльність Вінницького..., с. 111-115; 2017, Вінницький надрайонний..., с. 229-237; 2017, Діяльність Кам'янець-Подільського..., с. 159-173; 2017, Підпільні друкарні..., с. 59-64; 2017, Рейди УПА..., с. 192-200].

Статті Д. Рогачука [У Сибир..., 2017; Таємна повість..., 2018] за спогадами М. Магаса, дід якого Михайло та брат провідника В. Ніколіна були заслані в Сибір стали змістовним нарративом про керівника Віньковецького надрайового проводу В. Николи.

Аналіз виховної роботи молоді в ході націоналістичної боротьби 1920-1950-х років. XX ст. проведено у монографії В. Кульчицького [Кульчицький, 2001]. У своїй праці дослідник фрагментарно торкається цього питання на Подільській землі.

Історіографічний аналіз показує, що молодіжний елемент посідав одне з найважливіших місць у віровченні та практичній діяльності ОУН. Тому закономірно, що у 2006 р. було опубліковано досить розлогу статтю О. Іщука про діяльність молодіжних структур ОУН (б) у центральних і східних областях України у повоєнне десятиліття [Іщук, 2006, с. 225-252], а у 2011 р. вийшло без перебільшення його фундаментальне дослідження [Іщук, 2011], у якому вперше всебічно охарактеризовано причини та передумови створення молодіжних структур ОУН, простежено їх еволюцію, організаційну структуру та основні напрямки роботи в 1939–1955 рр. Дослідник звертає увагу на обставини ліквідації органами кримінально-виконавчої системи СРСР молодіжних організацій ОУН-УПА.

Певний науковий доробок із теми є і в автора цієї статті [Філінюк, Ярич, 2016, с. 129-134; Ярич, 2016, Молоді борці, с. 209-234; Ярич, 2019, «Секретна операція»..., с. 312-324].

Виклад основного матеріалу. У суспільно-політичному і науковому просторі та на державницькому рівні спостерігається значне зростання інтересу до теми національно-визвольної боротьби 1920–1950-х рр. В більшій мірі це пов'язано із декомунізаційними законами, відкриттям архівів колишніх органів тоталітарного режиму, а відтак – запиту суспільства на правду ХХ ст., та безперечно впливу російсько-української війни і її ідеологічної й інформаційної складової. Проблема поступово стає одним із головних напрямків досліджень у таких авторитетних установах, як Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Центр дослідження визвольного руху, Інститут історії України НАН ім. України та більшість університетів країни. На їх основі було підготовлено чимало ґрунтовних досліджень, у яких показано доктрини, концепції, стратегію ОУН і боротьбу українського народу, доведено, що ця організація була єдиною політичною силою у Другій світовій війні, яка боролася за незалежність України. Загальну панораму доповнюють вузькоспеціалізовані теми, наприклад діяльність молодіжних організацій ОУН.

Важливо наголосити, що ОУН постала із возз'єднання Української військової організації, Союзу української націоналістичної молоді і низки інших симпатиків ідеї незалежності. Послідовним є той факт, що після створення організації у 1929 р. виховання молоді посіло одне з ключових напрямків її діяльності. Союз української націоналістичної молоді (СУНМ), в якому згуртувалась активна й талановита молодь, мав значні ідеологічні напрацювання та інтелектуальний потенціал. Саме з його середовища вийшла нова генерація українських націоналістів, які піднесли весь рух на якісно вищий рівень. Студентське середовище Академічного дому у Львові, яке представляли Степан Охримович, Степан Бандера, Іван Ґабрусевич, Степан Ленкавський, Дмитро Мирон, Ярослав Стецько, Дмитро Грицай, Олекса Гасин, Роман Шухевич, Ярослав Старух, Зенон Коссак, Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, Іван Мітрінґа – це далеко не повний перелік молоді, яка пройшла шлях від Пласту до керівного складу ОУН [Ярич, 2022].

У сучасному науковому просторі присутні ряд наукових досліджень, які доводять, що українська молодь в умовах співіснування з польськими однолітками в кордонах тодішньої II-ї Речі Посполитої була рішуче налаштована на боротьбу та була інструментом виконання рішень проводу [Ярич, тези 2022]. Упродовж 1930-х рр. молодики ОУН виконали ряд атестатів. Серед найвідоміших – напад групою В. Біласа 30 листопада 1932 р. на відділення польської пошти в м. Городок (Львівська обл.)

1 червня 1934 р. молодий український націоналіст Г. Мацейко здійснив смертельний замах на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького у відповідь на акцію «Пацифікації». На нашу думку, вибір виконавців серед молоді мав на меті витворити культ героїв і тим самим забезпечити популярність ідей ОУН серед молоді [Ярич, 2022].

Після вторгнення Німеччини в СРСР у тилу червоної армії на західноукраїнських землях вибухнуло повстання, організоване Крайовою

екзекутивною ОУН(б). ОУН вийшла із підпілля і 30 червня 1941 р. проголосила Акт відновлення Української держави та сформувала коаліційний уряд під керівництвом Ярослава Стецька [Похід на схід].

Члв. 6/111

ВУСОН-ДЕРЖАВА
ВІСНУЮТЬ
НА УКОР. Т. Р. 1941

Укр. 4/111/11

Зборівські ВІСТІ

УКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАТИВНИЙ ЧАСОПИС

№ 1. Зборів, 31. липня 1941 року. Ціна 30 коп.

Хай живе Вільна Соборна Самостійна Українська Держава!

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Волею Українського Народу, Організація Українських Націоналістів під проводом СТЕПАНА БАНДЕРИ проголошує створення Української Держави, за яку покляли свої голови цілі покоління найкращих синів України. Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця й Вождя ЕВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, визнає у всьому українській народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада заповнить Українському Народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил, та заспокоєння його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України—Києві.

3. Новоповстала Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Великою Німеччиною, що під проводом свого Вождя Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі і світі та допомагає Українському Народові визволитися з під московської окупації.

Українська Національна Революційна Армія, що твориться на Українській Землі боротиметься далі з Союзною Німечкою Армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий лад у цілому світі.

Хай живе Українська Суверенна Соборна Держава!
Хай живе Організація Українських Націоналістів!
Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів і Українського Народу СТЕПАН БАНДЕРА.

СЛАВА УКРАЇНІ!

ЗВІТ ІЗ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБОРІВ

УКРАЇНЦІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ — ЯКІ ВІДБУЛИСЯ ДНЯ 30 ЧЕРВНЯ 1941 Р.

Дня 30 червня 1941 р. відбулися о годині 3-ій у вечері в залах материного Товариства „Простота” у Львові **ВЕЛИКІ ЗБОРИ УКРАЇНЦІВ ЗАХІДНИХ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ,** на яких проголошено **ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ** і покликано ПЕРШЕ КРАВЕ ПРАВЛІННЯ на чолі з Ярославом СТЕЦЬКОМ, заступником провідника Організації Українських Націоналістів.

Збори пройшли серед небувалого одушевлення.

Збори відкрив промовою заступник провідника ОУН Ярослав СТЕЦЬКО, передав привіт Провідника ОУН Степана БАНДЕРИ, визнавав віддати честь борям за волю України і відчитав урочистий акт проголошення Української Державності.

Всі присутні бурею оплесків і словами радості вітали святоцю цю велику історичну хвилю та відспівали потім Національний Гімн.

О. Др. ГРИНЬОХ, довголітній душастир українського студентства, а тепер полковий духовник Українського Націоналістичного Легіону Степана БАНДЕРИ виступив у сльозах щодяк мундур—передав привіт від команданта легіону сотника Романа ШУХЕВИЧА і всіх Українців воєнків, котрі присягли віддати Україні свою кров і своє життя.

Опісля говорив делегат Красного Проводу Організації Українських Націоналістів, відкреслював зокрема жертвенну боротьбу цілої великої віддільної армії ОУН, яка положила безконтинентні жертви та бореться далі—за те аже ситуація дозволяє, став до безпосереднього державного будівництва.

Опісля відчитано перший декрет провідника ОУН Степана БАНДЕРИ про покликання Краєвого Правління Західних Областей України з головою Ярославом СТЕЦЬКОМ на чолі—до часу створення Центральної Влади у Києві.

О. мітра СЛІПНИЙ привітав Збори в імені Митрополита Андрея ШЕПТИЦЬКОГО заявляючи, що Митрополит вітає цілим серцем і цілою душею цей великий історичний почин відновлення Української Державності та визнає всіх вірних, аже народ стави негайно до праці, до цього великого діла.

Усі промови пройшли серед бурі оплесків і проявів найбільшого ентузіазму.

Збори вислали, як вислів почувань усього Українського Громадянства привіт Провідникові ОУН Степанові Бандері.

Привіт Творцеві й Вождеві Великої Німеччини АДОЛЬФОВІ ГІТЛЕРОВІ.

Привіт Славній Німецькій, Нонерезимній Армії,
Привіт Митрополитові АНДРЕЄВИ,
Привіт усім борцям за волю України.

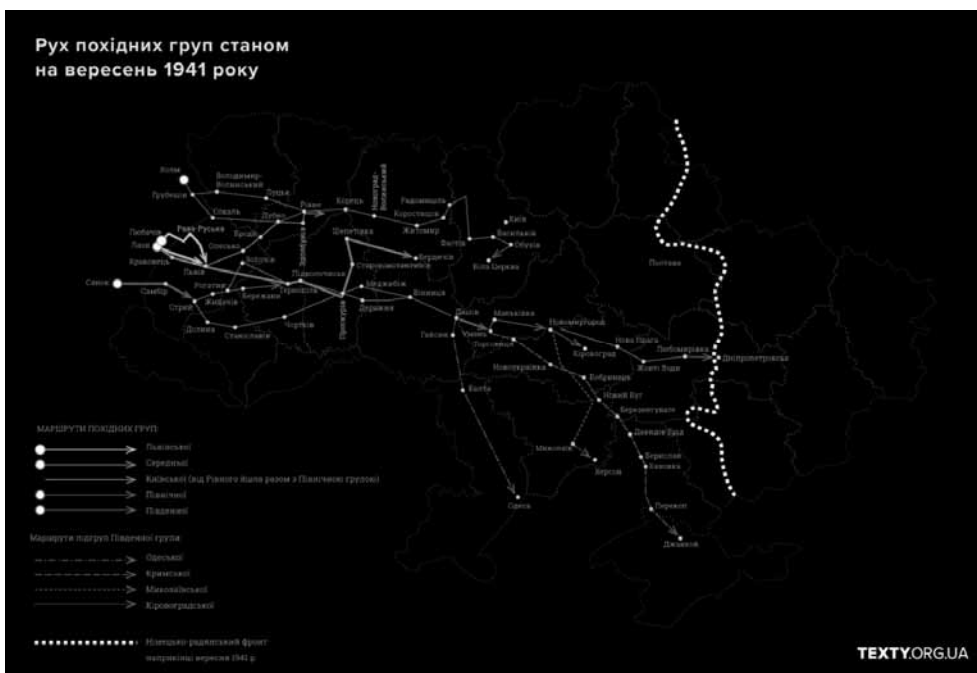
Делегат провідника ОУН та всі присутні вітали зокрема дуже гарче й щиро присутніх на зборах високих старшин німецької армії.

Представник німецької армії, бувший полковник УГА професор БОХ привітав також присутніх і визнавав до праці та як найтіснішої співпраці з німецькою армією під проводом великого вождя Німецького Народу Адольфа ГІТЛЕРА.

Збори закінчено відспіванням Національного Гімну.

Мал. 1. Публікація про акт відновлення Української держави в газеті «Зборівські вісті».

План проводу полягав у тому, щоб із просуванням лінії німецько-радянського фронту у східному напрямку члени ОУН брали під контроль владу в регіонах, щоб на місцях сформувати адміністративний апарат відновленої Української держави. Для цього напередодні німецько-радянської війни Провід ОУН сформував з охочих чотири «похідні групи» (Північна, середня, південна, причорноморська) у східному напрямку, що мали рухатися одразу за німецькими військами й встановлювати українську владу до приходу окупаційної адміністрації нацистів. Склад підпільників станом на грудень 1941 р. сягнув 1–1.5 тис. осіб [Похід на схід].

Мал 2. Рух похідних груп ОУН(б) станом на вересень 1941 р.

До початку серпня 1941 р. бандерівцям вдалося організувати адміністрації в 187 зі 200 районів на заході України та у 26 районах Правобережжя, зокрема, в Житомирській області й на заході Київщини. У Житомирі, Вінниці, Кам'янці-Подільському постали обласні управи. Проте оголосити декларацію незалежності в столиці України й організувати Центральне українське державне правління мала особлива Київська похідна група на чолі з членом проводу ОУН Василем Куком «Лемішем».

До вересня похідні групи встигли дійти до Кіровограда (Кропивницького), Дніпропетровська (Дніпра), Миколаєва, закласти осередки на периферії Київської й Одеської областей. У жовтні, коли фронт посунувся у східному напрямку, емісари націоналістів були в Києві, Одесі, Запоріжжі, Сталіному

(Донецьк), Полтаві, Харкові [Ходанович, 2005, До питання..., с. 92-100; Ходанович, 2005, Роль похідних..., с. 187-192].

З початком німецько-радянської війни творення молодіжних організацій набуло значних масштабів. Згодом, під час створення УПА, молодіжні осередки ОУН стали одним з основних джерел для постачання вояків до лав повстанської армії. До завдань юнацтва ОУН входила ідеологічна, політична, моральна та фізична підготовка молоді до вступу в «дорослі» члени ОУН. Виховно-вишкільні референти працювали над організацією виховання молоді в районі. Переважно їх підбирали з учителів або людей із середньою освітою, добре обізнаних з українською історією, національною літературою та методами виховання і навчання. Ідеологічно-пропагандистські документи того часу засвідчують, що юнацтво ОУН, як ідейний виразник, учасник і організатор нової української генерації для боротьби за українську соборну державу, змагатиме, щоб універсально та в усіх формах підсилити цю боротьбу під прапором української національної революції.

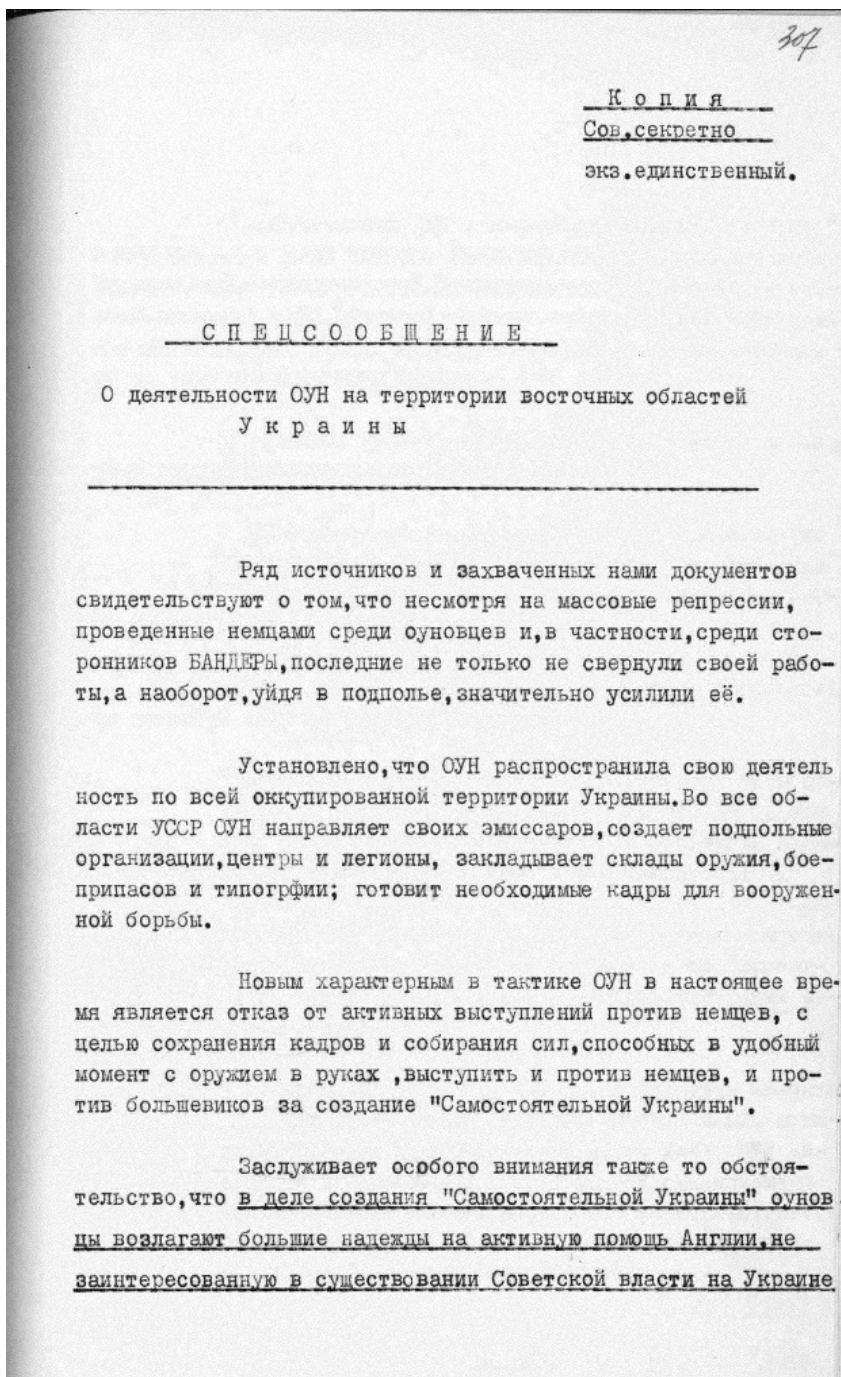
Досягнення цілей проводу відбувалося в ході жорстких репресій нацистів, які з арештом 5 липня 1941 р. С. Бандери та 9 липня 1941 р. Я. Стецька, розпочали репресії проти зусиль українців на встановлення української влади. З вересня 1941 р. мережа ОУН повертається у підпілля.

Мережа ОУН(б) у Наддніпрянській Україні ділилася на два краї: Осередньо-східні українські землі (ОСУЗ), або ж Північно-східні українські землі (ПСУЗ) з центром у Києві, та Південно-східні українські землі (ПівдСУЗ) із центром у Дніпропетровську (Дніпро).

Пріоритетним завданням перед підпіллям на схід від р. Збруч стояло здобути прихильність широких мас до ідеалів незалежності України, ідеології націоналізму й залучити ідейних і надійних революціонерів до лав організації. Якщо на початку похідні групи ОУН знаходили прихильників здебільшого серед колишніх учасників Української революції 1917–1921 рр., які вже були немолодими й часто неготовими до підпільної боротьби, то тепер більше стало молоді, зокрема, колишніх членів комсомолу й червоноармійців [Похід на схід].

З вересня 1943 р., й до кінця Другої світової війни більшість осередків націоналістичного підпілля, закладених за часів німецької окупації, були розгромлені, що значно вплинуло на присутність у краї ОУНівців та їхню здатність виконувати в подальшому поставленні завдання.

Головний військовий штаб УПА і Провід ОУН вважав одним із чинників своєї перемоги закріплення в центральній і Східній Україні. Тому відділи УПА-Північ і УПА-Південь в 1944–1945 рр. продовжували здійснювати рейди в Житомирську, Київську, Кам'янець-Подільську й Вінницьку області, а в регіонах Правобережної України знову сформували підпільну мережу.

Мал. 3. Спецповідомлення НКВД про діяльність ОУН у східних областях України (Фото з електронного архіву УВР)

До основних задач похідних груп в центральних-східних областях належали наступні:

- Пошук нових членів організації.
- Ведення просвітницької роботи із населенням.
- Створення мережі підпільних квартир.
- Створення підпільних друкарень та поширення націоналістичної літератури.
- Налагодження шляхів кореспонденції.
- Створення молодіжних організацій.

Варто зазначити, що невід'ємною складовою боротьби проти більшовицької влади ставало створення якраз молодіжних організацій, на які покладалися ряд важливих завдань:

– За рахунок юнацтва можна було значно розширювати коло потенційних членів організації.

– Вести розвідувальну діяльність в навчальних закладах, культосвітніх зібраннях, дізнаватися про настрої в родині та сім'ї.

Беручи до уваги те, що молодь в статусі студентів буде навчатися в різних містах України, та у лавах червоної армії.

– Разом з тим, молодь охочіше піддавалася на співпрацю та в організації вже існував чіткий інструментарій відпрацьований у 1930-х рр. [Завдання юнацтва]

Відомі дослідники А. Русначенко [Русначенко, 2002] та О. Іщук [Іщук, 2011] доводять думку про те, що члени похідних груп ОУН були людьми переважно юними, радикально налаштованими, і тому вони не змогли у великих містах Центральної та Східної України вплинути на місцеву інтелігенцію і навіть молодь у такій мірі, як, наприклад, представники ОУН(м) і тим більше радянське підпілля.

Більшість учасників ОУН в Одеській та Дніпропетровській областях були молодими. Наприклад, організацією ОУН(б) в Широківському районі Дніпропетровської області керував Г. Ільченко, 1925 р. н., який вступив в ОУН у віці 16 років восени 1941 р. У Солонянському районі Дніпропетровської області учасниками ОУН були зовсім юні І. Пилипенко з села Привільне, 1926 р. н., І. Дубинов з села Микільське, 1928 р. н., М. Пулькас з села Звонецький Хутір, 1927 р. н. [Іщук, 2011].

Дослідник О. Іщук довів, що практика залучення молоді в лави організації не лише була не випадковою, але більше того була однією із наріжних стратегій діяльності ОУН. У своїй публікації історик характеризує, на основі архівних документів, що питання збереження кадрів, поширення організації на схід та залучення молоді в лави організації мали відображення в стратегії ОУН як програми «Орлик», «Харків» та «Олег» відповідно [Іщук, 2006].

Послідовним у цьому контексті виглядає створення молодіжних організацій на території Поділля, в першу чергу, на території Кам'янець-Подільської області (Хмельницька обл.).

Активна присутність на території області спостерігається з 1948 р. після прибуття досвідчених підпільників з Тернопільської обл. Мова йде про Йосипа Демчука «Луговий», Михайла Николина «Богун», Хому Мартюка «Алкід». У перспективі це будуть Керівники Вінницького Крайового проводу, Віньковецького надрайонного проводу та Дунаєвецького надрайонного проводу. У рамках діяльності підпілля на території згаданих проводів вдалося організувати дві великі молодіжні організації: «Молоді друзі» в с. Женишківці, та «Покутинську молодіжну групу» в с. Покутинці.

Сама група «Молоді друзі» на початковому етапі складалася з п'яти осіб. До її складу ввійшли: Анатолій Сухий, Віталій Мельник, Анатолій Андрійчук, Володимир Паук, Олександр Кравчук. Невдовзі до групи було залучено й Івана Качуринця [Ярич, 2016].

У 1949 р. Віталій Мельник вступав у Кам'янець-Подільський учительський інститут на філологічний факультет, а Володимир Паук та Іван Качуринець – у військові училища в Сумах і Києві відповідно. Це мало неабияке значення, оскільки з'явилася можливість поширення впливу організації на схід. Це питання вирішилося по-іншому. Дружні зв'язки з групою підтримувала Аліса Сосна, двоюрідна сестра Віталія Мельника, яка знаходилась під впливом групи. Разом із тим, вона відчувала симпатію до Володимира Паука, що лише зближувало її до підпільної групи [Горбатюк, 2012]. Аліса була студенткою 2-го курсу Київського лісогосподарського інституту, що було дуже доречно для організації діяльності в столиці України. Зустрівшись із «Хмелем» і отримавши інструкції від В. Мельника, у Київ на навчання вона їхала вже із завданням: розкидати 50 листівок «Українській молоді» в місті, з чим вона вдало впоралася. На зустрічі під час зимових канікул Алісі дали нове завдання: дізнатися, записати й передати підпільникам домашні адреси студентів-українців з її найближчого оточення. Тоді ж їй надали псевдо «Наталка». У червні 1950 р. В. Паук та В. Мельник переходять на підпільне становище.

Наприкінці 1949 року в селі Покутинці завдяки зусиллям керівника Дунаєвецького надрайону Х. Мартюка «Алкід» виник Молодіжний націоналістичний гурток на чолі з Михайлом Герасеменюком «Степан». Під час організаційних нарад Михайло Герасеменюк віддавав наказ розповсюджувати націоналістичні листівки, отримані від підпілля, виконувати диверсійні завдання під час постачання шляхом встроєння залізників у шкиви для знерухомилення техніки, а також збирати інформацію про стан справ у селі і колгоспі, характеристики комуністів і комсомолу, партійний актив радянської розвідки, сільської інтелігенції та скомпрометованих владою люди, складання топографічних планів села та околиць, отримання бланків квитків від комсомолу, зброя, патрони, боєприпаси, продовольчі товари. та вживаний одяг для підпільників [Ярич, Покутинці 12, с. 669].

Таким чином, Герасеменюк, виконуючи завдання упівців, разом з Ложинським у ніч на 1 травня 1949 р. підпалили будинок секретаря партійної організації в селі Покутинці, внаслідок чого було спалено більше

п'яти колгоспних будинків. Під час заготівельної кампанії 1949 року вони розповсюджували націоналістичні листівки в селах Зіньків і Черкасівка. Влітку 1949 року Герасеменюк і Ложинський з власної ініціативи підготували терористичний акт проти керуючого колгоспом і голови сільради с. Покутинці, щоб оволодіти зброєю в їхньому розпорядженні. Юнаки повідомили про свої наміри «Алкіду», який, побоюючись невдачі, заборонив цю операцію [Сергійчук, 2005]. Діяльність групи припинилася восени 1949 року, коли Герасеменюк і Ложинський вступили до технікуму в Кам'янці-Подільському, і відновилися влітку 1951 року, після їхнього закінчення. Однак у зв'язку з призовом Михайла Герасеменюка до армії група не розгорнула свою поєпредню діяльність. У зв'язку з цим останній висловлював Алкідову бажання перейти на нелегальне становище, в чому отримав відмову. На допиті провідник пояснив, що не працює з юнаком більше року і не довіряє йому [Архів управління, Арк. 103].

Після мобілізації «Степана» в армію, подальша діяльність групи здійснювалась «Сагайдачним». У липні 1951 р. останній відправився з місією в Одеську область, де мав зайнятися вербуванням та здійснювати розвідку [Сергійчук, 2005].

На основі зібраних матеріалів 8 серпня 1951 р. було заведено агентурну справу № 395 під назвою «Останні» на Дунаєвецький надрайонний провід, а 17 серпня 1951 р. агентурні справи № 397 під назвою «Вороги» на Віньковецький надрайон та № 398 під назвою «Схід» на Кам'янець-Подільський надрайонний провід ОУН(б) [Марчук, 2011].

Чи не найбільшою удачею оперативних працівників стало захоплення 8 лютого 1951 р. в м. Вінниця Вінницького надрайонного проводу ОУН(б) «Лугового» (Й. Демчука). Після тривалих допитів чекістам вдалося вибити із підпільника «Лугового» цінні для них свідчення, котрі незабаром були використані для ліквідації підпілля [Архів управління, Арк.49-58].

Наслідки допиту «Лугового» були катастрофічними для підпілля. МГБ намагалося працювати блискавично. 11 липня в Києві було заарештовано Алісу Сосну. Опирались було важко, оскільки дівчина, як і пізніше кожний із підпільників, не була поінформована, що було відомо органам і де на той час перебували її товариші. Учасників групи ловили в місцях їх перебування. Так, у вересні 1951 р. в Кам'янці-Подільському було взято Івана Качуринця, якому пред'явили фотографію вже вбитого «Орлича». У Бердичівській полковій школі заарештували Анатолія Сухого [Горбатюк, 2012]. Така ж доля спіткала старшого сержанта Новоград-Волинського артилерійського полку Анатолія Андрійчука. Завдяки своїм здібностям художника, той був на хорошому рахунку в частині і мав навіть доступ до документів у штабі. Під час навчання в Хотинському педагогічному технікумі заарештували сестру Віталія Мельника–Галину. Її обвинувачували в передачі грипсів між братом, коли той був у підпіллі, та іншими учасниками групи.

До кінця 1951 р. гебістам вдалося майже повністю ліквідувати постачання з Подільської області, Чортковського та Каменця Подільського, а їхніх керівників

«Кригу» та «Скобу» захопити живими [Архів управління, Арк. 325]. В результаті агентурної гри, яка велася від імені Скоби, провід зазнав серйозних збитків. «Алکید» і «Сагайдачний» потрапили в полон, «Степан» був захоплений безпосередньо на флоті, в якому він служив. Решта учасників групи, а саме: бригадир Іван, Герасеменюк Григорій, Василь Наглої не могли бути притягнуті до кримінальної відповідальності через молодий вік.

Висновки. В розвідках дослідники зібрали значний фактичний матеріал про причини та передумови створення молодіжної організації «Молоді друзі», вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на її діяльність. Локалізовано місця перебування месників, їхні стосунки між собою та з підпіллям. Він відображає загальний стан націоналістичного руху в районі Кам'янця-Подільського, показує запеклу боротьбу між агентами МГБ-МВД та оунівцями та їхніми симпатиками. Цей список слід продовжити і присвятити цьому питанню більш повне дослідження. Але факт залишається фактом: із відкриттям нових джерел і зростанням мотивації вітчизняних дослідників до вивчення раніше заборонених тем історіографічний простір України все більше поповнюється публікаціями про молодіжне крило націоналістичного руху повоєнного десятиліття, як комплексного характеру, так і з вузькоспеціалізованими дослідженнями.

Список використаних джерел

1. *Архів управління Служби безпеки України в Хмельницькій області. Ф. 6. Т. 1. Спр. 1434.*
2. *Архів управління Служби безпеки України в Хмельницькій області. Ф. 6. Спр. 11873.*
3. *Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 13. Спр. 372.*
4. *Електронний архів українського визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/>*
5. *Володимирів Б. Повернення із забуття: (діяльність націоналістичного підпілля на Лемківщині під час Другої світової війни в 1941–1943 роках). Лемків, 2004. 67 с.*
6. *Воляннюк С. Розбудова та діяльність ВО «Лисоня» у 1944 році. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / гол. редкол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк, О. Стасюк; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів. С. 306–315.*
7. *Воляннюк С. Формування та кадровий склад військового штабу воєнної округи УПА «Лисоня». Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2014. Вип. 24. С. 316–330.*
8. *Воляннюк С. Організаційно-територіальний поділ Подільського краю ОУН. Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск II. Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 259–269.*

9. Воляннюк С. Створення та діяльність воєнної округи УПА «Лисоня»: дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України. Київ, 2016. 238 с.
10. Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН (б) (1940–1990 рр.). Київ: Крок, 2020. 432 с.
11. Гурин В. Й., Завальнюк К. В., Петренко О. С., Стецюк Т. В. Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х років ХХ ст.: мовою документів та досліджень. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. 304 с.
12. Даниленко В. Діяльність ОУН на Київщині: записки «Кобзаря». Історичний журнал: Наукове громадсько-політичне видання. 2005. № 5. С. 103–122.
13. Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів в 2 т. Т. 2: Галичина та Східна Україна. Рівне: ППДМ, 2008. 216 с.
14. Забілий Р. Створення УПА в 1942 р.: від теорії до практики. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. Вип. 22. С. 269–279.
15. Забілий Р. В. Особливості збройної боротьби Української повстанської армії в 1942–1949 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – Історія України. Львів, 2015. 20 с.
16. Іщук О. Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.). Торонто; Львів, 2011. 941 с.
17. Іщук О. Діяльність молодіжних структур ОУН (б) на території центральних та східних областей України у 1945–1954 рр. Український визвольний рух: наук. зб. Львів, 2006. Збірник 8. С. 225–252.
18. Іщук О. Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.). Львів; Торонто: Літопис УПА. 2011. 941 с.
19. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1945–1956 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 111 с.
20. Кентій А. Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1999. 219 с.
21. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.
22. Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні. 1941–1950-ті рр. Київ, 2011. 80 с.
23. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 420 с.
24. Коломієць І. ОУН–УПА на Вінниччині в роки боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Літин: «Літинська районна друкарня», 2010. 247 с.

25. Кульчицький В. Виховна робота з молоддю в період визвольних змагань (на матеріалах західного регіону України (20–50 рр. ХХ ст.). Тернопіль, 2001. 124 с.
26. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.). у 2 т. Львів, 2007. Т. 1: А–М. 640 с.
27. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.). у 2 т. Львів, 2007. Т. 2: Н–Я. 592 с.
28. Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945–1952). Український визвольний рух: наук. зб. 2011. Збірник 15. С. 191–214.
29. Мизак Н. Малокужелівський архів Вінковецького проводу ОУН Кам'янець-Подільської округи: відкриття і відтворення. Мандрівець, Тернопіль. 2014. № 6. С. 41–48.
30. Мизак Н. С., Горбатюк В. І. За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Кн. 5. Чернівці: Букрек, 2006. 352 с.
31. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / за ред. С. Кульчицького. Київ: Наук. думка, 2005. 496 с.
32. ОУН-УПА на Сумщині: Т.1. Упоряд. Іванущенко Г. М. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2006. 156 с.: іл.
33. ОУН-УПА на Сумщині: Т.2. / Автор-упорядник Іванущенко Г.М. 1 вид. 2009. 232с.: іл.
34. Патриляк І. К. «Встань і борись слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): монографія. Центр дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 592 с.
35. Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2010. 182 с.
36. Русначенко А. Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. Київ: Пульсари, 2002. 518 с.: іл.
37. Руцький М. Діяльність ОУН і УПА на Славутчині. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. 2010. Вип. 16. С. 123–133.
38. Сергійчук В. Український здви́г. Т.2 Волинь. 1939 – 1955. К.: Українська видавнича спілка, 2005. 840 с.
39. Слободянюк П. Воєнне лихоліття на Поділлі (1941–1945 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2007. 312 с.
40. Соловей В. Вінницький надрайонний провід ОУН (б): структура, пропагандивні заходи (1949–1951). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. редкол.: І. Патер, упоряд. Л. Хахула; Національна академія наук України, Ін-т українознавства

- ім. І. Крип'якевича. *Primum agere*. Ювілейний збірник на пошану Миколи Литвина. Львів, 2017. Вип. 29. С. 229–237.
41. Соловей В. Особливості соціально-економічного та культурно-освітнього життя на Поділлі в 1941–1944 рр. (за матеріалами місцевої періодики). Збірник праць науково-дослідного інституту пресознавства / відп. ред. М. М. Романюк, НАН України, ЛНБУ ім. В. Стефаник, НДІ пресознавства. Львів, 2015. Вип. 5 (23). С. 189–202.
  42. Соловей В. Діяльність Кам'янець-Подільського надрайонного проводу ОУН(б) в 1948–1952 рр. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2017. Praha 4 – Nusle. Svazek 3. 4. vydání. S. 35–41.
  43. Соловей В. Підпільні друкарні та схрони ОУН(б) на території Кам'янець-Подільської області (1948–1951). Емінак: науковий щоквартальник. Київ – Миколаїв. 2017. № 1 (17) (січень – березень). Т. 4. С. 59–64.
  44. Соловей В. Рейди УПА на Поділлі в 1943 році. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. редкол.: М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк; Національна академія наук України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2017. Вип. 30: Український визвольний рух ХХ століття. С. 192–200.
  45. У Сибір за брата. Історія Михайла Николина, жителя села Олексинці. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/59e1bc0fb5e8d/>
  46. Філінюк А., Ярич В. П'ятитомне видання В. Сергійчука «Український здвиг», як джерело вивчення самостійницького руху на Буковині і Поділлі. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. Чернівці: Чернівецький ун-т, 2016. № 2. С. 129–134.
  47. Хобот П. Створення Південної похідної групи ОУН(Б) та її діяльність протягом 1939–1941 рр. Військово-науковий вісник. 2013. Вип. 20. С. 156–168.
  48. Ходанович О. До питання еволюції ідейно-політичних засад ОУН у роки німецької окупації Україні (1941–1944 рр.). Збірник наук. праць Науково-дослідного інституту українознавства. Київ: Поліграф. центр «Фоліант», 2005. Т. IV. С. 92–100.
  49. Ходанович О. Роль похідних груп в еволюції ідейно-політичних засад ОУН в роки німецько-радянської війни. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія: 36. наук. праць. 2005. Вип. 9. С. 187–192.
  50. Штендера Є. Збірник про третю Подільську воєнну округу УПА «Лисоня». Літопис Української Повстанської Армії. Т. 12: Третя Подільська воєнна округа УПА «Лисоня». Документи й матеріали / упоряд. Є. Штендера. Торонто, 1989. С. 7–16.
  51. Ярич В. Молоді борці Поділля за українську національну ідею у повоєнні роки. Український визвольний рух / Ін-т українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2016. Збірник 21. С. 209–234.

52. Ярич В. Секретна операція боївки Василя Галаси «Орлана» в Кам'янець-Подільській області. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2019. Вип. 12. С. 312–324.
53. Ярич В. Роль молоді ОУН у процесі боротьби за державну незалежність України. Українське військо: основні етапи боротьби за державну незалежність України. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: НУОУ, 2022. С. 189–190.

References

1. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Khmelnytskii oblasti [Archive of the Security service of Ukraine in the Khmelnytsky region]. F. 6. T. 1. Spr. 1434. (in Ukrainian)
2. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Khmelnytskii oblasti [Archive of the Security service of Ukraine in the Khmelnytsky region]. F. 6. T. 1. Spr. 11873. (in Ukrainian)
3. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine]. F. 13. Spr. 372. (in Ukrainian)
4. Elektronnyi arkhiv ukrainskoho vyzvolnoho rukhu [Electronic archive of the Ukrainian liberation movement]. URL: <https://avr.org.ua/> (in Ukrainian)
5. Volodymyriv B. Povnennia iz zabuttia: (diialnist natsionalistychnoho pidpillia na Letychivshchyni pid chas Druhoi svitovoi viiny v 1941–1943 rokakh) [Return from oblivion: (activities of the nationalist underground in the Letychiv region during the Second World War in 1941–1943)]. Letychiv, 2004. 67 s. (in Ukrainian)
6. Volianiuk S. Rozbudova ta diialnist VO «Lysonia» u 1944 rotsi [Development and activity of Lysonya Higher Education Institution in 1944]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. 2012. Vyp. 22: Ukrainska povstanska armiiia v konteksti natsionalno-vyzvolnoi borotby narodiv Tsentralno-Skhidnoi Yevropy / hol. redkol. M. Lytvyn, uporiad. i nauk. red. M. Romaniuk, O. Stasiuk; In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. Lviv. S. 306–315. (in Ukrainian)
7. Volianiuk S. Formuvannia ta kadrovyi sklad viiskovoho shtabu voiennoi okruhy UPA «Lysonia» [Formation and personnel of the military headquarters of the military district of the UPA «Lysonya»]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. 2014. Vyp. 24. S. 316–330. (in Ukrainian)
8. Volianiuk S. Orhanizatsiino-terytorialnyi podil Podilskoho kraiu OUN [Organizational-territorial division of the Podilsk Territory of the OUN and activities of the military district of the UPA «Lysonya»]. Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk. Spetsvypusk II. Drohobych: Posvit, 2015. S. 259–269. (in Ukrainian)

9. Volianiuk S. *Stvorennia ta diialnist voiennoi okruhy UPA «Lysonia»* [Creation and activity of the military district of the UPA «Lysonya»]: dys. kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 – Istorii Ukrainy. Kyiv, 2016. 238 s. (in Ukrainian)
10. Hai-Nyzhnyk P. *Ukrainska Derzhava: suspilno-politychna model i sotsialno-ekonomichnyi lad v teorii ta ideologii OUN (b) (1940–1990 rr.)* [The Ukrainian State: socio-political model and socio-economic system in the theory and ideology of the OUN (b) (1940–1990)]. Kyiv: Krok, 2020. 432 s. (in Ukrainian)
11. Huryn V. Y., Zavalniuk K. V., Petrenko O. S., Stetsiuk T. V. *Neskoreni: natsionalno-vyzvolnyi rukh na Vinnychchyni 40–50-kh rokiv KhKh st.: movoiu dokumentiv ta doslidzhen* [Unconquered: the national liberation movement in Vinnytsia in the 40s and 50s of the 20th century: in the language of documents and research]. Vinnytsia: DP «Derzhavna kartohrafichna fabryka», 2009. 304 s. (in Ukrainian)
12. Danylenko V. *Diialnist OUN na Kyivshchyni: zapysky «Kobzaria»* [Activities of the OUN in Kyiv region: notes of «Kobzar»]. *Istorychnyi zhurnal: Naukove hromadsko-politychne vydannia*. 2005. № 5. S. 103–122. (in Ukrainian)
13. Denyshchuk O. *Bopotba UPA ppoty nimetskyx okupantiv* [The death of the UPA after the German occupiers] v 2 t. T. 2: *Halychyna ta Ckhidna Ukpaina. Pivne: PPDM*, 2008. 216 s. (in Ukrainian)
14. Zabilyi R. *Stvorennia UPA v 1942 r.: vid teorii do praktyky* [Creation of the UPA in 1942: from theory to practice]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. 2012. Vyp. 22. S. 269–279. (in Ukrainian)
15. Zabilyi R. V. *Osoblyvosti zbroinoi borotby Ukrainskoi povstanskoi armii v 1942–1949 rr.* [Peculiarities of the armed struggle of the Ukrainian insurgent army in 1942–1949]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 – Istorii Ukrainy. Lviv, 2015. 20 s. (in Ukrainian)
16. Ishchuk O. *Molodizhni orhanizatsii OUN (1939–1955 rr.)* [Youth organizations of the OUN (1939–1955)]. Toronto; Lviv, 2011. 941 s. (in Ukrainian)
17. Ishchuk O. *Diialnist molodizhnykh struktur OUN (b) na terytorii tsentralnykh ta skhidnykh oblastei Ukrainy u 1945–1954 rr.* [The activities of the youth structures of the OUN (b) in the territory of the central and eastern regions of Ukraine in 1945–1954]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: nauk. zb.* Lviv, 2006. Zbirnyk 8. S. 225–252. (in Ukrainian)
18. Ishchuk O. *Molodizhni orhanizatsii OUN (1939–1955 rr.)* [Youth organizations of the OUN (1939–1955)]. Lviv; Toronto: Litopys UPA. 2011. 941 s. (in Ukrainian)
19. Kentii A. *Narys borotby OUN–UPA v Ukraini (1945–1956 rr.)* [Essay of the OUN-UPA struggle in Ukraine (1945–1956)]. Kyiv: *In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy*, 1999. 111 s. (in Ukrainian)
20. Kentii A. *Ukrainska Povstanska Armia v 1944–1945 rr.* [The Ukrainian Insurgent Army in 1944–1945]. Kyiv: *In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy*, 1999. 219 s. (in Ukrainian)

21. Kyrychuk Yu. *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka* [The Ukrainian national movement of the 40s and 50s of the 20th century: ideology and practice]. Lviv: Dobra sprava, 2003. 464 s. (in Ukrainian)
22. Kovalchuk V. *OUN v Tsentralnii, Pivdennii ta Skhidnii Ukraini. 1941–1950-ti rr.* [OUN in Central, Southern and Eastern Ukraine]. Kyiv, 2011. 80 s. (in Ukrainian)
23. Kovaliuk R. *Ukrainskyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh* [Ukrainian student movement in the western lands]. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2001. 420 s. (in Ukrainian)
24. Kolomiiets I. *OUN–UPA na Vinnychchyni v roky borotby za Ukrainsku Samostiinu Sobornu Derzhavu* [OUN-UPA in Vinnytsia during the struggle for the Ukrainian Independent Cathedral State]. Lityn: «Litynska raionna drukarnia», 2010. 247 s. (in Ukrainian)
25. Kulchytskyi V. *Vykhovna robota z moloddiu v period vyzvolnykh zmahan (na materialakh zakhidnoho rehionu Ukrainy (20–50 rr. XX st.))* [Educational work with young people during the period of liberation struggles (based on materials from the western region of Ukraine (20–50s of the 20th century))]. Ternopil, 2001. 124 s. (in Ukrainian)
26. Kurylyshyn K. *Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.)* [The Ukrainian legal press during the period of German occupation (1939–1944)]. u 2 t. Lviv, 2007. T. 1: A–M. 640 s. (in Ukrainian)
27. Kurylyshyn K. *Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.)* [The Ukrainian legal press during the period of German occupation (1939–1944)]. u 2 t. Lviv, 2007. T. 2: N–Ya. 592 s. (in Ukrainian)
28. Marchuk I. *Likvidatsiia radianskymy karalno-represyvnymy orhanamy Podilskoho kraiovoho provodu OUN (1945–1952)* [Liquidation by the Soviet punitive and repressive bodies of the Podilsk regional branch of the OUN (1945–1952)]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: nauk. zb.* 2011. Zbirnyk 15. S. 191–214. (in Ukrainian)
29. Myzak N. *Malokuzhelivskyi arkhiv Vinkovetskoho provodu OUN Kamianets-Podilskoi okruhy: vidkryttia i vidtvorennia* [Malokuzheliv archive of the Vinkovets branch of the OUN of the Kamianets-Podilskyi district: discovery and reproduction]. Mandrivets, Ternopil. 2014. № 6. S. 41–48. (in Ukrainian)
30. Myzak N. S., Horbatiuk V. I. *Za tebe, sviata Ukraino. Kamianets-Podilaska oblast u vyzvolnii borotbi OUN, UPA* [For you, holy Ukraine. Kamianets-Podilskyi region in the liberation struggle of the OUN, UPA]. Kn. 5. Chernivtsi: Bukrek, 2006. 352 s. (in Ukrainian)
31. *Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv i Ukrainska Povstanska Armiia. Istorychni narysy* [Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army. Historical essays] / za red. S. Kulchytskoho. Kyiv: Nauk. dumka, 2005. 496 s. (in Ukrainian)

32. OUN-UPA na Sumshchyni [OUN-UPA in Sumy Oblast]: T.1. /Uporiad. Ivanushchenko H. M. Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka im. Yuriiia Lypy, 2006. 156 s.: il. (in Ukrainian)
33. OUN-UPA na Sumshchyni [OUN-UPA in Sumy Oblast]: T.2. / Avtor-uporiadnyk Ivanushchenko H.M. 1 vyd. 2009. 232s.: il. (in Ukrainian)
34. Patryliak I. K. «Vstan i borys slukhai i vir...»: ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh (1939–1960 rr.) [«Stand up and fight, listen and believe...»: the Ukrainian nationalist underground and the insurgent movement (1939–1960)]: monohrafiia. Tsentr doslidzhennia vyzvolnoho rukhu. Lviv: Chasopys, 2012. 592 s. (in Ukrainian)
35. Prymachenko Ya. L. Pivnichnoamerykanska istoriografiiia diialnosti OUN i UPA [North American historiography of the activities of the OUN and the UPA]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. 182 s. (in Ukrainian)
36. Rusnachenko A. Narod zburenyi: nats.-vyzvol. rukh v Ukraini y nats. rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940-50-kh rokakh [The people are agitated: the national liberation movement in Ukraine and the national resistance movements in Belarus, Lithuania, Latvia, and Estonia in the 1940s and 50s]. Kyiv: Pulsary, 2002. 518 s.: il. (in Ukrainian)
37. Rutskyi M. Diialnist OUN i UPA na Slavutchyni [Activities of the OUN and UPA in Slavutchyna]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Istorychni nauky. 2010. Vyp. 16. S. 123–133. (in Ukrainian)
38. Serhiichuk V. Ukrainskyi zdvyh. T.2 Volyn. 1939 – 1955 [Ukrainian shift. T.2 Volyn. 1939 - 1955]. K.: Ukrainska vydavnycha spilka, 2005. 840 s. (in Ukrainian)
39. Slobodianuk P. Voienne lykholittia na Podilli (1941–1945 rr.) [War disaster in Podillya (1941–1945)]: monohrafiia. Kamianets-Podilskyi: PP «Medobory-2006», 2007. 312 s. (in Ukrainian)
40. Solovei V. Vinnytskyi nadraionnyi provid OUN (b): struktura, propahandyvni zakhody (1949–1951) [Vinnytsia supra-district leadership of the OUN (b): structure, propaganda activities (1949–1951)]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist / hol. redkol.: I. Pater, uporiad. L. Khakhula; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, In-t ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha. Primum agere. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Mykoly Lytvyna. Lviv, 2017. Vyp. 29. S. 229–237. (in Ukrainian)
41. Solovei V. Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnoho ta kulturno-osvitnoho zhyttia na Podilli v 1941–1944 rr. (za materialamy mistsevoi periodyky) [Peculiarities of socio-economic and cultural-educational life in Podillya in 1941–1944 (based on materials from local periodicals)]. Zbirnyk prats naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva / vidp. red. M. M. Romaniuk, NAN Ukrainy, LNBU im. V. Stefanyk, NDI presoznavstva. Lviv, 2015. Vyp. 5 (23). S. 189–202. (in Ukrainian)
42. Solovei V. Diialnist Kamianets-Podilskoho nadraionnoho provodu OUN(b) v 1948–1952 rr [Activities of the Kamianets-Podilskyi supra-district leadership

- of the OUN(b) in 1948–1952]. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2017. Praha 4 – Nusle. Svazek 3. 4. vydání. S. 35–41. (in Ukrainian)
43. Solovei V. *Pidpilni drukarni ta skhrony OUN (b) na terytorii Kamianets-Podilskoi oblasti (1948–1951) [Underground printing houses and caches of the OUN (b) in the Kamianets-Podilskiy region (1948–1951)]*. *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk*. Kyiv – Mykolaiv. 2017. № 1 (17) (sichen – berezen). T. 4. S. 59–64. (in Ukrainian)
44. Solovei V. *Reidy UPA na Podilli v 1943 rotsi [UPA raids on Podilla in 1943]*. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist / hol. redkol.: M. Lytvyn, uporiad. i nauk. red. M. Romaniuk; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha*. Lviv, 2017. Vyp. 30: *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh KhKh stolittia*. S. 192–200. (in Ukrainian)
45. *U Sybir za brata. Istorii Mykhaila Nykolyina, zhytelia sela Oleksyntsi [To Siberia for my brother. The story of Mykhailo Nikolyn, a resident of the village of Oleksyntsi]*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/59e1bc0fb5e8d/> (in Ukrainian)
46. Filiniuk A., Yarych V. *Piatyotomne vydannia V. Serhiichuka «Ukrainskyi zdvyh», yak dzherelo vyvchennia samostiinytskoho rukhu na Bukovyni i Podilli [V. Serhiychuk's five-volume publication «Ukrainian shift» as a source for the study of the independence movement in Bukovina and Podil]*. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnogo universytetu imeni Yurii Fedkovycha. Istoriiia*. Chernivtsi: Chernivetskyi un-t, 2016. № 2. S. 129–134. (in Ukrainian)
47. *Khobot P. Stvorennia Pivdennoi pokhidnoi hrupy OUN(B) ta yii diialnist protiahom 1939–1941 rr. [Creation of the Southern derivative group of the OUN(B) and its activities during 1939–1941]*. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. 2013. Vyp. 20. S. 156–168. (in Ukrainian)
48. *Khodanovych O. Do pytannia evoliutsii ideino-politychnykh zasad OUN u roky nimetskoj okupatsii Ukraini (1941–1944 rr.) [Regarding the evolution of the ideological and political foundations of the OUN during the German occupation of Ukraine (1941–1944)]*. *Zbirnyk nauk. prats Naukovodoslidnogo instytutu ukrainoznavstva*. Kyiv: Polihraf. tsentr «Foliant», 2005. T. IV. S. 92–100. (in Ukrainian)
49. *Khodanovych O. Rol pokhidnykh hrup v evoliutsii ideino-politychnykh zasad OUN v roky nimetsko-radianskoi viiny [The role of derivative groups in the evolution of the ideological and political foundations of the OUN during the German-Soviet war]*. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Serii: Istoriiia: Zb. nauk. prats*. 2005. Vyp. 9. S. 187–192. (in Ukrainian)
50. *Shtendera Ye. Zbirnyk pro tretiu Podilsku voiennu okruhu UPA «Lysonia» [Collection of the third Podil Military District of the UPA «Lysonya»]*. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii*. T. 12: *Tretia Podilska voienna okruha UPA «Lysonia»*. *Dokumenty y materialy / uporiad. Ye. Shtendera*. Toronto, 1989. S. 7–16. (in Ukrainian)

-
51. Yarych V. *Molodi bortsy Podillia za ukrainsku natsionalnu ideiu u povoienni roky* [Young Podillia fighters for the Ukrainian national idea in the post-war years]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh / In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Tsentр doslidzhen vyzvolnoho rukhu*. Lviv, 2016. Zbirnyk 21. S. 209–234. (in Ukrainian)
  52. Yarych V. *Sekretna operatsiia boivky Vasylia Halasy «Orlana» v Kamianets-Podilskii oblasti* [Secret operation of Vasyl Galasa's «Orlan» militant group in the Kamianets-Podilskyi region]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. 2019. Vyp. 12. С. 312–324. (in Ukrainian)
  53. Yarych V. *Rol molodi OUN u protsesi borotby za derzhavnu nezalezhnist Ukrainy* [The role of OUN youth in the process of struggle for the state independence of Ukraine]. *Ukrainske viisko: osnovni etapy borotby za derzhavnu nezalezhnist Ukrainy. Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv: NUOU, 2022. S. 189–190. (in Ukrainian)